

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертацията на Светлана Димова Димитрова
на тема „Социална среда и професионална мотивация у
военнослужащите в България“**

**от проф. д.пс.н. Веселин Костов Василев, катедра „Психология“
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“**

Със заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград съм определен за рецензент на дисертацията на Светлана Димова Димитрова за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма Психология на труда и професионална психодиагностика.

1. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Рецензираният дисертационен труд на Светлана Димитрова третира проблематика с несъмнена прагматична значимост – удовлетвореността от труда на офицерския състав в Българската армия и влиянието върху този феномен (и върху тяхната мотивация за професионален труд) на социалната среда в двете й измерения – професионална и семейна среда. Но това е моята експликация на изследвания проблем; в заглавието на дисертацията той е формулиран и твърде общо, и струва ми се не съвсем прецизно.

Не мога категорично да заключа дали тази проблематика е разработвана достатъчно активно в родната психологическа и военна наука (докторантката твърди, че не е), поради което считам, че към подобни изследвания трябва да се подходи позитивно и те следва да се подкрепят.

Формулировката на основополагащите насоки на разработката – целта и задачите – е по-ясна и коректна, което задава конструктивна рамка на цялостното изследване, особено в неговата емпирична част.

2. Познаване на проблема

Категоричната ми положителна преценка за доброто познаване на проблема от докторанта всъщност се нуждае от уточнение – Светлана Димитрова демонстрира безупречно познаване на проблемната област, в която е разположена нейната дисертационна разработка – военната среда и разнообразните й характеристики, семейната среда, както и висока

начетеност по литературните източници, отнасящи се основно до удовлетвореността от труда изобщо и удоблетвореността от труда на военните. Ще прибавя и доброто познаване и сръчно боравене с инструментите, които използва в емпиричното изследване. Но може да се забележи известно разминаване в теоретичните акценти – централният конструктор в работата – професионалната мотивация – е представен почти имплицитно, разтворен сред модусите на феномена удовлетвореност от труда, като само на едно място забелязах съвсем бегло обяснение на това – че те се отнасят помежду си като част и цяло. Като достойнство на дисертацията ще отбележа и видимото ангажиране на изследователката с проблемите, които представя и изследва.

3. Методика на изследването

Светлана Димитрова е подбрала широк набор от изследователски инструменти, като е посветила твърде много усилия на тяхната валидизация и проверката на психометричните им характеристики. Счита, че обширният изследователски инструментариум и професионалното му използване са едно от сериозните достойнства на рецензираната дисертация. В емпиричното изследване са използвани следните 8 инструменти-тестове и въпросници:

- Въпросник за удовлетвореност от труда, създаден от Пол Спектър;
- Скала за обща удовлетвореност на командния състав от военната служба (създаден от Я. Янакиев и др.);
- Скала за сумарна удовлетвореност от работата (създадена от М. Радославова);
- Въпросник за удовлетвореност от колегите (разработен от М. Радославова);
- Въпросник за удовлетвореност от непосредствения ръководител (разработен от М. Радославова);
- Въпросник за ролевите стресори (адаптиран от М. Радославова);
- Въпросник за работна среда (дело на Р. Мус, адаптиран за БА);
- Въпросник за семейна среда (разработен от Р. Мус).

Тестовите (въпросници) са адекватни на изследователските цели. Но спонтанно възниква въпросът: няма ли известен излишък на еднородни инструменти за измерване на удовлетвореността, а в същото време не е ползван нито един тест за мотивация, след като този конструктор е открит още в заглавието? (Този въпрос отправям на докторанта).

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията е с общ обем 162 страници, от които 131 страници основен текст, разпределен в три глави, литература с 158 заглавия (23 на кирилица и 135 на латиница) и 14 страници, включващи 8 приложени изследователски инструменти. В текста са приведени 17 таблици и 26 фигури, в които се съдържат емпиричните данни, както и модели на теории.

След малко необичайния увод, в който има таблица и 30 цитирания, в първа глава Св. Димитрова прави обстоен обзор на феномена и конструкта „удовлетвореност от труда“, а след това и на социалната среда, като откритият в заглавието конструкт – професионална мотивация – присъства в обзора само някак имплицитно-подразбиращо се. В теоретичния анализ се редуват обзорно-информационното изброяване на откъслечни или обобщени идеи с аналитично и детайлизирано представяне на същността на цялостни концепции.

Ще оценя теоретичния анализ в дисертацията като силна страна на работата и, съответно, начетеността като качество на докторантката. Добро впечатление прави фактът, че библиографията на дисертацията включва само реално използвани източници.

Във втора глава е описан цялостният проект/дизайн на емпиричното изследване, което вече е описано като „влияние на социалната среда върху удовлетвореността от труда у военнослужащите“. Подробно са представени целта и конкретните задачи на изследването; обектът – офицери от ВВС на Българската армия, като са изброени ред ограничения на изследването; представени са моделът и поредица от хипотези – пет основни и редица уточняващи; още по-подробно са представени изследователските инструменти, които споменах вече в т. 3., като подробно са описани психометричните им характеристики (а за проучването на тези характеристики за някои от въпросниците докторантката е извършила самостоятелна и специална работа, което следва да се признае за приносен момент).

Извадката от изследвани лица включва 140 офицери от Военновъздушните сили, описани по възраст, прослужено време, военно звание, длъжност и месторабота, пол, семейно положение и доход. Докторантката, според мен, излишно преживява, че числеността на изследваната извадка не е по-внушителна – изследователският достъп до подобни професионалисти е много сложна задача и да се обхванат и изследват с обемиста батерия от тестове толкова лица от тази професия всъщност е похвално постижение.

Анализът на емпиричните данни съставлява съдържанието на трета глава на дисертацията. Използвани са набор от подходящи статистически

методи: описателна статистика, коефициент за вътрешна консистентност „Алфа на Кронбах“, t-тест за значими различия, еднофакторен дисперсионен анализ, корелационен и регресионен анализ, като резултатите са организирани в таблици и фигури. Проследени са връзките и зависимостите, зададени във формулираните изследователски задачи.

Анализът на събраните емпирични данни следва две посоки: оценка на психометричните качества на някои от инструментите и анализ на самите изследвани проблеми. Последният анализ се основава върху една необичайна или нетрадиционна методологическа постановка (цитирам): „класиците на социалната психология ..., а също и съвременни автори ... посочват, че медиаторните ефекти намират своето място при анализа на връзките между средовите стимули и човешките нагласи. В нашето изследване ще търсим този род ефекти за да проучим как си взаимодействат работната и семейната среда, когато оказват влияние върху мотивацията и удовлетвореността от труда у офицерите“ (по: с. 99/100 от дис.). Идеята-постановка е интересна и щеше да е любопитно, ако докторатката беше я разгърнала по-разширено и задълбочено.

Представеният в трета глава анализ свидетелства, че Светлана Димитрова владее технологията на съвременните емпирични психологически изследвания и основната квалификационна задача на докторантското ѝ обучение е изпълнена успешно.

Изводите (шест на брой) са основателни и в синхрон и с емпиричните данни, и с изследователските задачи; те са придружени с релевантни препоръки. Ще открия като по-значими изводите с номера втори и четвърти.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Докторантката е формулирала седем приноси и нейната самопреценка приемам за основателна, като откроявам като най-съществени втория, четвъртия и шестия приноси. Считам, че дисертацията може да бъде полезна за практиката и по-конкретно за процеса на усъвършенстване на подготовката на българските офицери и за поддържането на оптималната социална среда, в която те се трудят и развиват.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Списъкът на публикациите на Св. Димитрова по дисертационната тема включва четири заглавия (едното под печат), като три са в сериозни научни сборници и едно в списание. Можем да приемем, че научната общност е имала възможност да се запознае с основното съдържание на дисертационната разработка и последната е апробирана успешно.

6. Лично участие на докторанта

Без да съм проследявал процесът на изготвянето ѝ, считам че дисертацията е осъществена с решаващото лично участие на докторантката (убедителен довод за това е обстоятелството, че макар и да е млад човек, Св. Димитрова е придобила сериозен професионален опит в условията на Българската армия и в други ведомства). А по време на докторантурата е придобила и необходимите умения да съгласува практическия си опит с работа върху научни проблеми.

7. Автореферат

Авторефератът представя достатъчно пълно основното съдържание на дисертационната разработка, а обемът му е излишно голям. Могат да се видят на отделни места разминавания между дисертацията и автореферата (в структурите им и в някои от данните – напр. за библиографията).

8. Критични бележки и препоръки

Отделни недостатъци – по-несъществени или по-сериозни – посочих вече по-горе. Без колебание преценявам, че положителните страни на дисертационната разработка преобладават и това е сериозно основание за общата ѝ положителна оценка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Светлана Димова Димитрова отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и националния правилник за приложението му. Сериозните достойнства дават основания за обща положителна оценка на дисертацията, поради което **предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Светлана Димитрова образователната и научна степен „Доктор” в професионално направление „Психология”.**

10. 04. 2017 г.
Гр. Пловдив

Рецензент:
/Проф. д.пс.н. Веселин Василев/